

Iwona Bąk

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie
e-mail: iwona.bak@zut.edu.pl

WYDATKI GOSPODARSTW 50+ NA ZAGOSPODAROWANIE CZASU WOLNEGO – ANALIZA STATYSTYCZNA

EXPENDITURES OF 50+ HOUSEHOLDS ON FREE TIME MANAGING – STATISTICAL ANALYSIS

DOI: 10.15611/pn.2017.475.03

JEL Classification: C13, H31, L83

Streszczenie: Celem badań, których wyniki zamieszczono w artykule, jest statystyczna analiza i modelowanie wydatków związanych z zagospodarowywaniem czasu wolnego. Do kwantyfikacji prawidłowości w kształtowaniu się tych wydatków pod wpływem wybranych zmiennych objaśniających wykorzystano model potęgowo-wykładniczy. Badanie dotyczyło 2014 roku, a zintegrowany zbiór danych obejmował 20 607 gospodarstw domowych, w których głowa gospodarstwa miała 50 lat i więcej. Analizę przeprowadzono na podstawie zbioru jednostkowych danych nieidentyfikowalnych o budżetach gospodarstw domowych, które zostały odpłatnie udostępnione przez GUS. W badaniu stwierdzono istotny dodatni wpływ poziomu wydatków ogółem na osobę, a ujemny liczby osób w gospodarstwie. Statystycznie istotne okazały się również wpływ klasy miejscowości zamieszkania, subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstwa oraz wykształcenie i wiek głowy gospodarstwa domowego.

Słowa kluczowe: gospodarstwa domowe 50+, wydatki, zagospodarowanie czasu wolnego, ekonometryczne modelowanie.

Summary: The aim of the research presented in the article is the statistical analysis and modeling of expenditures, related to free time managing. To quantify the regularities of these expenses, under the influence of selected variables, the power-exponential model was used. The study refers to 2014 and the data set included 20 607 households in which the head of household was 50 years old and more. The analysis was conducted based on a set of individual, non-identifiable data of household budgets, which have been made available for consideration by the CSO. The study has shown a significant positive impact of the level of total expenditure per capita and negative impact of number of people of a household. Statistically significant was also the impact of class of locality, subjective assessment of the financial situation of a household and the education and age of the head of the household.

Keywords: 50+ households, expenditures, management of free time, econometric modeling.

1. Wstęp

Do ważnych czynników, określających możliwości nabywcze i zachowania konsumpcyjne gospodarstwa domowego, a tym samym rozmiary i strukturę konsumpcji, należy czas wolny. Coraz większe znaczenie przywiązuje się zarówno do jego zasobów, jak i do atrakcyjności oraz jakości zagospodarowania. Wiedza na temat czasu wolnego i jego wykorzystywania przez różne grupy ludności jest konieczna tak ze względu na potrzeby praktyki gospodarczej związanej z zagospodarowaniem tego czasu, jak i niektórych dziedzin nauki. Podstawowymi formami spędzania czasu wolnego są turystyka i rekreacja, kultura, rozrywka, sport, mass media, korzystanie z usług gastronomii. Formy te się przenikają [Piekut 2013, s. 66]. Należy podkreślić bardzo ważną rolę czasu wolnego w kształtowaniu konsumpcji. Większa ilość czasu wolnego poszczególnych członków gospodarstwa domowego jest warunkiem rozwoju ich konsumpcji oraz polepszenia poziomu życia, co w skali makrospołecznej będzie się wyrażać wyższą dynamiką rozwoju społecznego i kulturalnego. Jego niedostatek zaś może być barierą dalszego rozwoju jednostek, gospodarstw domowych i całych społeczeństw.

Celem artykułu jest statystyczna analiza i modelowanie wydatków związanych z zagospodarowaniem czasu wolnego. Badanie dotyczyło roku 2014, a zintegrowany zbiór danych obejmował 20 607 gospodarstw domowych, w których głowa gospodarstwa miała 50 lat i więcej (w pracy określane one będą jako gospodarstwa domowe 50+). Analizy przeprowadzono na podstawie zbioru jednostkowych danych nieidentyfikowalnych o budżetach gospodarstw domowych, które zostały odpłatnie udostępnione przez GUS.

2. Istota i znaczenie czasu wolnego

Pojęcie czasu wolnego interpretowane bywa w różny sposób i stanowi przedmiot zainteresowania wielu nauk, m.in.: filozofii, socjologii, psychologii, pedagogiki, medycyny, a także ekonomii¹. Badacze podkreślają, że tylko interdyscyplinarne podejście do czasu wolnego pozwala ukazać złożoność tego zjawiska. W literaturze przedmiotu nie ma jednak zgodności co do znaczenia pojęcia „czas wolny”. Najprostszym podejściem do istoty czasu wolnego jest traktowanie go jako przeciwieństwa pracy. J. Dumazedier [1960, s. 563] pojęcie to zdefiniował następująco: „Czas wolny obejmuje wszystkie zajęcia, którym jednostka może się oddawać z własnej chęci bądź dla odpoczynku, rozrywki, rozwoju swych wiadomości lub swego kształcenia (bezinteresownego), swego dobrowolnego udziału w życiu społecznym po uwolnieniu się od obowiązków zawodowych, rodzinnych i społecznych”. Definicja ta jest powszechnie stosowana w socjologicznej literaturze zachodniej, choć poja-

¹ Por. np.: [Donczew 1975; Koprowski 1985; Jung 1987; 1989; Siwiński 1993; Bombol 2008; Berbeka, Makówka, Niemczyk 2008].

wiają się także głosy, że takie określenie czasu wolnego nie w pełni oddaje jego istotę [Czajka 1974, s. 39; Berbeka i in. 2008, s. 9]. Podobne ujęcie czasu wolnego można znaleźć u socjologa A. Kłoskowskiej [1964]. A. Burlita [2006, s. 36] podeszła do poruszanej problematyki w sposób interdyscyplinarny, proponując definicję czasu wolnego uwzględniającą zarówno rodzaj realizowanych w czasie wolnym zajęć, ich cel odnoszący się do zaspokojenia określonych potrzeb, jak i swobodę wyboru tych zajęć oraz subiektywizm w ich ocenie. Według niej czas wolny to „Czas, w którym człowiek wykonuje w sposób dowolny i dobrowolny z jego własnego subiektywnego punktu widzenia zajęcia niezwiązane z obowiązkami zawodowymi, rodzinnymi i społecznymi, lecz takie, które (dzięki wolnym wyborom) są podejmowane dla nich samych, a których celem jest rozrywka, rozwój i odpoczynek”. Za wspólne można przyjąć w tych definicjach stwierdzenie, że czas wolny jest to część czasu poza pracą zawodową, która pozostaje po wypełnieniu obowiązków pośrednio zawodowych, szkolnych, domowych, po zaspokojeniu potrzeb biologicznych organizmu itp., a wykorzystywana jest w celach wypoczynku, przyjemności i rozwoju osobowości człowieka [Bąk 2013, s. 20].

Mimo iż sfera czasu wolnego jest dziedziną życia, w której człowiek może swobodnie podejmować decyzje, wybór czynności wykonywanych w czasie wolnym jest ograniczony wieloma czynnikami; należą do nich [Berbeka i in. 2008, s. 25]:

- czynniki ekonomiczne: poziom rozwoju infrastruktury kulturalno-rekreacyjnej, handlowej, komunikacyjnej itp., podaż dóbr materialnych i usług służących zagospodarowaniu czasu wolnego oraz poziom ich cen, poziom zamożności gospodarstwa domowego (uzyskiwane dochody, zasoby dóbr trwałego użytku);
- czynniki demograficzne: płeć, wiek, faza rozwojowa rodziny, liczba dzieci;
- czynniki społeczno-zawodowe: poziom wykształcenia, aktywność zawodowa (praca w normalnym wymiarze, dodatkowa praca zawodowa), wykonywany zawód, charakter pracy (praca umysłowa lub fizyczna, sprawowane funkcje), system pracy (praca zmianowa);
- czynniki kulturowe: tradycje, nawyki, przyzwyczajenia, naśladownictwo społeczne, systemy wartości itp.

Czas wolny jednostki podlega przemianom zależnym od jej fazy cyklu życia. Analizując kształtowanie się zasobów czasu wolnego w różnych okresach życia człowieka, można odnaleźć kilka punktów zwrotnych, do których należy zaliczyć takie wydarzenia, jak: rozpoczęcie edukacji, będące zakończeniem okresu beztraskiego dzieciństwa, przechodzenie na wyższe poziomy edukacji, rozpoczęcie pracy zawodowej, założenie rodziny i pojawienie się dzieci, dorastanie dzieci, opuszczenie przez dzieci rodzinnego domu, zakończenie pracy i przejście na emeryturę [Bombol 2008, s. 31]. Szczególnie interesujące z punktu widzenia wydłużania się czasu wolnego jest ustanie aktywności zawodowej (emerytura). Uwolnienie się od obowiązku świadczenia pracy oraz posiadanie zabezpieczenia emerytalnego sprzyjają satysfakcjonującemu przeżywaniu czasu wolnego. Dlatego też dają się zauważyć tendencje do wzmożonej aktywności seniorów. Jak dowodzą różnorodne badania,

aktywne wypełnienie czasu wolnego osób starszych znacząco wpływa nie tylko na poprawę zdrowia i kondycji fizycznej, ale także na uczucie bycia szczęśliwym [Bąk 2013, s. 21-22].

W polskiej literaturze przedmiotu najczęściej podejmowana jest problematyka spędzania czasu wolnego przez dzieci i młodzież [Łobożewicz 1996; Łaciak 2001; 2005; Różycki 2000; 2006; Wartecka-Ważyńska 2007; Bąk 2010]. Niewiele jest opracowań tego typu poświęconych ludziom w starszym wieku, a to właśnie seniorzy mają do swojej dyspozycji stosunkowo dużo czasu wolnego, którego satysfakcjonujące zagospodarowanie sprawia im często dużo trudności. Ponadto aktywny sposób spędzania czasu wolnego ma wpływ na zachowanie dobrej wydolności fizycznej i profilaktykę wielu chorób. Najczęściej, jak wykazują badania naukowe, aktywność seniorów wynika ze względów zdrowotnych: podejmuje się ją w celu zachowania zdrowia bądź jego poprawy (95,5%), istotne miejsce w hierarchii wyborów motywów podejmowania działań rekreacyjnych zajmują względy społeczne – nawiązywanie i podtrzymywanie kontaktów towarzyskich (59,2%). Zdaniem badanych aktywność rekreacyjna ma pozytywny wpływ nie tylko na ich stan zdrowia, ale i na osobowość – są zadowoleni z życia, pełni energii, rozwijają swoje zainteresowania, zdobywają doświadczenia rekreacyjne. Chęć aktywności ruchowej może przejawiać się w różnych formach. Najczęściej i najchętniej deklarowaną formą aktywności ruchowej jest turystyka [Napierała 2002, s. 185].

W artykule badaniami objęto gospodarstwa domowe w Polsce, w których głowa gospodarstwa była w wieku 50 lat i więcej, czyli zgodnie z opinią ekspertów Światowej Organizacji Zdrowia będą to osoby, które wkroczyły przynajmniej w wiek przedstarczy.

3. Wydatki związane z zagospodarowaniem czasu wolnego w gospodarstwach domowych 50+

W budżetach gospodarstw domowych, zgodnie z klasyfikacją COICOP-HBS, wyróżnia się 12 głównych grup wydatków konsumpcyjnych [Metodologia... 2011]. Wśród kategorii wydatków znajdują się takie, które związane są z zagospodarowaniem czasu wolnego, tj. wydatki na rekreację i kulturę (grupa 9) oraz wydatki na hotele i restauracje (grupa 11). Wydatki na rekreację i kulturę obejmują wydatki na sprzęt audiowizualny, fotograficzny i informatyczny, sprzęt trwałego użytku związany z rekreacją i kulturą, artykuły ogrodnicze, zwierzęta domowe, gry, zabawki, hobby, usługi w zakresie rekreacji i kultury (kina, teatry, abonament RTV, opłaty za Internet, gry hazardowe), prasa, książki, artykuły piśmienne i malarskie oraz turystykę zorganizowaną. Natomiast wydatki na hotele i restauracje obejmują wydatki na usługi cateringowe oraz na usługi związane z zakwaterowaniem [Metodologia... 2011]. Poziom wydatków, ich ukierunkowanie na zakup określonych grup towarów pozwalają uchwycić podobieństwa i różnice w poziomie życia gospodarstw domowych oraz dokonać oceny poziomu życia całego społeczeństwa [Zalega 2011, s. 124].

W tabeli 1 przedstawiono strukturę wydatków na rekreację i kulturę oraz hotele i restauracje w gospodarstwach domowych według grup społeczno-ekonomicznych oraz gospodarstw osób w wieku 50+. Jak wynika z tab. 1, na wydatki związane z zagospodarowaniem czasu wolnego przeznaczano od 7,12% w gospodarstwach rencistów do 14,09% wydatków w gospodarstwach pracujących na własny rachunek. Udział tych wydatków w gospodarstwach 50+ wynosił 8,31% i był wyższy niż w gospodarstwach rencistów oraz w gospodarstwach rolników.

Tabela 1. Struktura wydatków na rekreację i kulturę oraz hotele i restauracje w gospodarstwach domowych według grup społeczno-ekonomicznych oraz gospodarstw osób w wieku 50+ w roku 2014

Wyszczególnienie	Gospodarstwa domowe					
	pracowników	rolników	pracujących na własny rachunek	emerytów	rencistów	osób w wieku 50+
1	2	3	4	5	6	7
Wydatki ogółem (w %)	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Rekreacja i kultura	6,90	5,06	8,53	5,37	4,22	5,31
Restauracje i hotele	4,55	2,16	5,56	2,57	2,90	3,00

Źródło: obliczenia własne na podstawie: [Budżety gospodarstw... 2015] oraz na podstawie indywidualnych danych nieidentyfikowalnych udostępnionych przez GUS.

Analizując frakcję gospodarstw domowych 50+ ponoszących wydatki na towary i usługi, można zauważyć, że wszystkie gospodarstwa ponosiły wydatki na żywność, a zdecydowana ich większość kupowała towary i usługi związane z utrzymaniem mieszkania i jego wyposażeniem, transportem, łącznością oraz kulturą i rekreacją, a także ze zdrowiem (tab. 2). Bardzo mały odsetek gospodarstw ponosił wydatki na edukację, a co trzecie wydatkowało środki na restauracje i hotele.

W dalszej części artykułu dokonano analizy wydatków na rekreację i kulturę oraz na restauracje i hotele w różnych przekrojach, przy czym wszystkie parametry opisowe wyznaczane dla wydatków zostały obliczone z użyciem liczby osób w gospodarstwie domowym, którą uznano za wagę. Wyniki obliczeń przedstawiono w tab. 3. Miesięcznie gospodarstwo domowe wydawało na rekreację i kulturę średnio 68,95 zł na osobę, co stanowiło 6,24% wydatków ogółem. Prawie o połowę mniej środków pieniężnych przeznaczano na restauracje i hotele, a ich udział w wydatkach ogółem wynosił tylko 3,53%.

Średni poziom, zarówno wydatków ogółem, jak i badanych wydatków związanych z zagospodarowaniem czasu wolnego, jest determinowany wielkością miejscowości, mierzoną liczbą mieszkańców. Przeciętne gospodarstwo w mieście powyżej 500 tys. mieszkańców przeznaczało na rekreację i kulturę 6,8% ogółu wydatków,

Tabela 2. Wybrane charakterystyki wydatków oraz frakcja gospodarstw domowych 50+ ponoszących wydatki danego rodzaju

Nr działu	Rodzaj wydatków	Struktura wydatków (w %)	Średnie wydatki na osobę (w zł)	Frakcja gospodarstw (w %)
1	żywność i napoje bezalkoholowe	26,08	339,00	100,00
2	napoje alkoholowe, wyroby tytoniowe i narkotyki	2,7	35,05	62,17
3	odzież i obuwie	3,83	49,83	99,31
4	użytkowanie mieszkania i nośniki energii	22,79	296,14	66,45
5	wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego	7,09	92,18	95,52
6	zdrowie	6,87	89,24	85,13
7	transport	4,64	60,34	67,35
8	łączność	4,64	60,34	95,86
9	rekreacja i kultura	5,31	68,95	92,35
10	edukacja	0,18	2,32	0,23
11	restauracje i hotele	3,00	38,99	37,05
12	pozostałe wydatki na towary i usługi	7,19	93,41	96,74

Źródło: obliczenia własne na podstawie indywidualnych danych nieidentyfikowalnych udostępnionych przez GUS.

podczas gdy gospodarstwa na wsi przeznaczały na ten cel o ponad 2 punkty procentowe mniej (4,47%). Podobnie przedstawiają się relacje związane z wydatkami na restauracje i hotele – również i w tym przypadku różnica wynosi ponad 2 p.p. Wpływ na średnie wartości wydatków ma również typ biologiczny rodziny w gospodarstwach domowych 50+. Najwięcej środków na rekreację i kulturę przeznaczają gospodarstwa jednoosobowe, a następnie małżeństwa bez dzieci. Gospodarstwa jednoosobowe mają ponadto najwyższy wskaźnik udziału wydatków na restauracje i hotele w wydatkach ogółem. Istotne znaczenie dla przeciętnych wydatków ogółem oraz wydatków związanych z działem 9 i 11 ma subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstwa. Jak wynika z tabeli, lepszej ocenie towarzyszy wzrost przeciętnych wydatków. Szczególnie jest to widoczne w przypadku wydatków ogółem oraz wydatków na rekreację i kulturę. Należy zauważyć, że w przypadku wydatków na restauracje i hotele najwyższy udział tych wydatków w wydatkach ogółem mają gospodarstwa domowe, które oceniły swoją sytuację materialną jako złą. Powodem tego może być korzystanie tych gospodarstw z żywienia zbiorowego (np. w tanich barach mlecznych, w domach opieki społecznej).

Tabela 3. Podstawowe charakterystyki opisowe rozkładu wydatków na rekreację i kulturę oraz restauracje i hotele według cech społeczno-ekonomicznych i miejsca zamieszkania gospodarstw 50+

Wyszczególnienie	Średnie wydatki ogółem (1)	Średnie wydatki na rekreację i kulturę (2)	Średnie wydatki na restauracje i hotele (3)	Udział (2)/(1) (w %)	Udział (3)/(1) (w %)
1	2	3	4	5	6
Ogółem	1104,52	68,95	38,99	6,24	3,53
Klasa miejscowości zamieszkania					
Miasto pow. 500 tys. mieszkańców	1715,77	116,63	77,90	6,80	4,54
Miasto 200-499 tys. mieszkańców	1477,92	86,01	41,77	5,82	2,83
Miasto 100-199 tys. mieszkańców	1427,14	83,74	46,83	5,87	3,28
Miasto 20-99 tys. mieszkańców	1364,40	72,86	38,42	5,34	2,82
Miasto poniżej 20 tys. mieszkańców	1237,64	63,52	39,17	5,13	3,17
Wieś	1119,80	50,08	27,00	4,47	2,41
Typ biologiczny gospodarstwa domowego					
Małżeństwo bez dzieci	1402,94	75,40	32,82	5,37	2,34
Małżeństwo z jednym dzieckiem na utrzymaniu	1119,85	67,02	34,88	5,98	3,11
Małżeństwo z przynajmniej z jednym dzieckiem na utrzymaniu i innymi osobami	765,47	38,45	18,70	5,02	2,44
Gospodarstwa jednoosobowe	1563,39	83,14	65,29	5,32	4,18
Subiektywna ocena sytuacji materialnej					
Bardzo dobra	2090,16	163,98	73,49	7,85	3,52
Raczej dobra	1652,96	106,95	50,53	6,47	3,06
Przeciętna	1227,81	58,76	33,88	4,79	2,76
Raczej zła	1004,18	40,46	30,67	4,03	3,05
Zła	908,93	31,67	39,86	3,48	4,39
Wykształcenie głowy gospodarstwa domowego					
Co najwyżej gimnazjalne	980,94	35,12	27,12	3,58	2,76
Zasadnicze zawodowe	1084,32	46,18	29,89	4,26	2,76
Średnie ogólne	1366,15	70,65	39,50	5,17	2,89
Średnie zawodowe	1420,09	76,63	39,18	5,40	2,76
Wyższe	2037,25	158,59	77,23	7,78	3,79

Tabela 3, cd.

1	2	3	4	5	6
Klasa wieku głowy gospodarstwa domowego					
50-54 lata	1210,61	66,89	40,11	5,53	3,31
55-59 lat	1298,13	65,37	38,49	5,04	2,97
60-64 lata	1334,96	71,88	37,49	5,38	2,81
65-69 lat	1381,98	81,45	37,64	5,89	2,72
70 lat i więcej	1289,76	63,94	40,44	4,96	3,14

Źródło: obliczenia własne.

W tabeli 3 podano również istotne informacje dotyczące analizowanych wydatków odnoszących się do gospodarstw domowych ze względu na wybrane cechy głowy gospodarstwa, tj. jej wykształcenie i wiek. Im stopień wykształcenia głowy gospodarstwa 50+ jest wyższy, tym bardziej wzrasta udział wydatków na rekreację i kulturę w wydatkach ogółem, natomiast w przypadku wydatków na hotele i restauracje również występuje wzrost udziału, chociaż nie tak duży. Taki wniosek nie budzi zastrzeżeń, gdyż zazwyczaj osoby lepiej wykształcone uzyskują wyższe dochody, a ponadto tworzą one zazwyczaj mniej liczne gospodarstwa. To w konsekwencji wpływa na poprawę sytuacji ekonomicznej całego gospodarstwa domowego. W celu dokonania analizy kształtowania się wydatków ze względu na wiek głowy gospodarstwa domowego przyjęto pięć klas wiekowych. Wyniki oszacowań przeciętnych miar w pierwszych czterech klasach wskazują, że wraz z wiekiem głowy gospodarstwa rośnie poziom i udział wydatków na rekreację i kulturę. Najwyższe przeciętne wydatki dotyczą gospodarstw prowadzonych przez osoby z przedziału wiekowego 65-69 lat. W ostatniej grupie wieku przeciętny poziom badanych wydatków ulega obniżeniu. Natomiast gospodarstwa kierowane przez osoby w wieku 50-54 lata oraz 70 lat i więcej mają najwyższe udziały wydatków na restauracje i hotele w wydatkach ogółem.

4. Ekonometryczne modelowanie wydatków związanych z czasem wolnym w gospodarstwach domowych 50+

W tej części artykułu poddano analizie zbiór 20 607 gospodarstw domowych, spośród których ok. 8% nie ponosiło wydatków na rekreację i kulturę, a 63% nie wydatkowało swoich środków na restauracje i hotele. Biorąc pod uwagę te dwie grupy wydatków, utworzono jedną zmienną, dotyczącą prawie 95% gospodarstw domowych 50+, w których ponoszono wydatki związane z czasem wolnym. W związku z tym badanie wpływu wybranych cech gospodarstw domowych na kształtowanie się poziomu wydatków związanych z czasem wolnym w gospodarstwach 50+ przeprowadzono na podstawie ekonometrycznego modelowania łącznych wydatków na

rekreację i kulturę oraz hotele i restauracje. W tym celu wykorzystano model potęgowo-wykładniczy o postaci [Podolec 2014, s. 51-71]:

$$LNWYDAZ_{ri} = \alpha_{0r} + \alpha_{1r}LNWYD_i + \alpha_{2r}LNLOS_i + \alpha_{3r}LNWIEK_i + \sum_{k=2}^6 \gamma_{rk}MZ_{ik} + \gamma_{rp}Ww_{ip} + \sum_{s=2}^4 \gamma_{rs}OS_{is} + \varepsilon_{ri}, \quad (1)$$

gdzie: $WYDAZ_{ri}$ – przeciętny miesięczny wydatek na r -tą grupę towarów lub usług, przypadający na jedną osobę w i -tym gospodarstwie domowym; WYD_i – przeciętny miesięczny wydatek ogółem na jedną osobę w i -tym gospodarstwie domowym; LOS_i – liczba osób w i -tym gospodarstwie domowym; $WIEK_i$ – wiek głowy i -tego gospodarstwa domowego; MZ_{ik} – zmienne zero-jedynkowe identyfikujące klasę miejscowości zamieszkania i przyjmujące wartość 1, jeżeli i -te gospodarstwo domowe należy do k -tej klasy miejscowości zamieszkania: $k = 2$ dla miast powyżej 500 tys. mieszkańców, $k = 3$ dla miast o liczbie mieszkańców 200-499 tys., $k = 4$ dla miast o liczbie mieszkańców 100-199 tys., $k = 5$ dla miast o liczbie mieszkańców 20-99 tys., $k = 6$ dla miast poniżej 20 tys. mieszkańców, podstawę porównania stanowi wieś; Ww_{ip} – zmienna zero-jedynkowa przyjmująca wartość 1, jeżeli głowa i -tego gospodarstwa domowego posiada wykształcenie wyższe, 0 – w przypadku przeciwnym; OS_{is} – zmienne zero-jedynkowe utworzone ze względu na subiektywną ocenę własnej sytuacji materialnej gospodarstw domowych i przyjmujące wartość 1, jeżeli i -te gospodarstwo domowe należy do s -tej grupy oceniającej swoją sytuację materialną: $s = 2$ – sytuacja materialna bardzo dobra, $s = 3$ – sytuacja materialna raczej dobra, $s = 4$ – sytuacja materialna raczej zła, $s = 5$ – sytuacja materialna zła, podstawę porównania stanowi sytuacja materialna przeciętna; α , γ – parametry strukturalne modelu, ε_{ri} – składnik losowy.

Oszacowany parametr α_1 zwany współczynnikiem dochodowej elastyczności, informuje, o ile procent przeciętnie zmieni się miesięczny wydatek przy zwiększeniu miesięcznego dochodu na 1 osobę o 1%, przy założeniu, że pozostałe zmienne są na stałym poziomie. Ocena parametru α_2 stanowi elastyczność wydatków względem liczby osób w gospodarstwie domowym i określa efekty skali gospodarowania w zależności od wielkości rodziny. Oszacowany parametr α_3 informuje o zmianach przeciętnych miesięcznych wydatków, gdy wzrasta wiek głowy gospodarstwa domowego. Natomiast parametry γ pokazują różnice w preferencjach związanych z klasą miejscowości zamieszkania, wykształceniem głowy gospodarstwa domowego oraz subiektywną oceną własnej sytuacji materialnej gospodarstw domowych.

Ostateczny dobór zmiennych objaśniających do modelu przeprowadzono metodą regresji krokowej. Oszacowania parametrów modelu dokonano klasyczną metodą najmniejszych kwadratów. Wyniki przedstawiono w tab. 4. W modelu znalazły się wyłącznie zmienne oddziałujące w sposób statystycznie istotny na poziom analizowanych wydatków.

Tabela 4. Oceny parametrów potęgowo-wykładniczego modelu wydatków związanych z czasem wolnym w gospodarstwach domowych 50+

Wyszczególnienie	Parametr	Błąd standardowy	$t(19060)$	Poziom p
Wyraz wolny	-2,5556	0,2743	-9,3163	0,0000
LN WYD	1,1273	0,0175	64,2668	0,0000
LN LOS	-0,2032	0,0186	-10,9494	0,0000
LN WIEK	-0,3494	0,0551	-6,3473	0,0000
WYKSZT	0,2946	0,0244	12,0630	0,0000
Miasto pow. 500 tys. mieszkańców	0,2577	0,0269	9,5965	0,0000
Miasto 100-199 tys.	0,1643	0,0311	5,2891	0,0000
Miasto 20-99 tys.	0,0767	0,0216	3,5546	0,0004
Miasto poniżej 20 tys.	0,1248	0,0252	4,9460	0,0000
Sytuacja materialna bardzo dobra	0,2099	0,0333	6,3103	0,0000
Sytuacja materialna dobra	0,1045	0,0226	4,6250	0,0000
R = 0,630; R ² = 0,397; F = 970,3; $p < 0,0000$				

Źródło: obliczenia własne na podstawie indywidualnych danych nieidentyfikowalnych udostępnionych przez GUS.

Jak wskazują wartości ocen parametrów, największy wpływ na kształtowanie się wydatków związanych z czasem wolnym ma sytuacja materialna gospodarstwa domowego. Wzrostowi wydatków ogółem o 1% odpowiada wzrost wydatków związanych z czasem wolnym średnio o 1,127% przy założeniu stałości pozostałych zmiennych. Gospodarstwa domowe o bardzo dobrej sytuacji materialnej ponoszą wydatki wyższe od gospodarstw stanowiących podstawę odniesienia przeciętnie o 23,36%, tj. $(e^{0,2099}) \times 100\% = 23,36\%$, a o dobrej sytuacji materialnej – o 11,02%. Również fakt posiadania przez głowę gospodarstwa domowego wykształcenia wyższego powodował wzrost wydatków na czas wolny w porównaniu z gospodarstwami, w których głowa miała wykształcenie co najwyżej średnie. Dodatni wpływ ma również zmienna zero-jedynkowa dotycząca zamieszkiwania w miastach o różnej wielkości w odniesieniu do mieszkania na wsi. Na poziom wydatków związanych z czasem wolnym ujemnie wpływa wiek głowy gospodarstwa domowego oraz liczba osób w gospodarstwie domowym.

Współczynnik determinacji oszacowanego modelu wynoszący ok. 40% oznacza, że mniej niż połowa ogólnej zaobserwowanej zmienności zmiennej objaśnianej została wyjaśniona przez model. Biorąc jednak pod uwagę fakt, że podmiotem badania jest pojedyncze gospodarstwo domowe i dlatego mamy do czynienia z dużą dozą indywidualizmu w podejmowaniu decyzji o wydatkach związanych z czasem wolnym w konkretnym miesiącu, współczynnik ten można uznać za zadowalający.

5. Podsumowanie

Przeprowadzona w artykule analiza skłania do następujących wniosków:

1. Przeciętne gospodarstwo domowe 50+ przeznacza ok. 5,31% wydatków ogółem na rekreację i kulturę oraz ok. 3% na restauracje i hotele.

2. Średni poziom zarówno wydatków ogółem, jak i wydatków związanych z zagospodarowaniem czasu wolnego jest determinowany wielkością miejscowości mierzoną liczbą mieszkańców. Przeciętne gospodarstwo w mieście powyżej 500 tys. mieszkańców przeznaczało na rekreację i kulturę 6,8% ogółu wydatków, podczas gdy gospodarstwa na wsi przeznaczały na ten cel o ponad 2 p.p. mniej (4,47%). Podobnie przedstawiają się relacje związane z wydatkami na restauracje i hotele – również i w tym przypadku różnica wynosi ponad 2 p.p.

3. Wpływ na średnie wartości wydatków ma również typ biologiczny rodziny w gospodarstwach domowych 50+. Najwięcej środków na rekreację i kulturę przeznaczają gospodarstwa jednoosobowe, a następnie małżeństwa bez dzieci. Gospodarstwa jednoosobowe mają najwyższy wskaźnik udziału wydatków na restauracje i hotele w wydatkach ogółem.

4. Istotne znaczenie dla przeciętnych wydatków ogółem oraz wydatków związanych z czasem wolnym ma subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstwa. Lepszej ocenie towarzyszy wzrost przeciętnych wydatków. Szczególnie jest to widoczne w przypadku wydatków na rekreację i kulturę.

5. Istotne znaczenie na wydatki związane z czasem wolnym mają ponadto wykształcenie i wiek głowy gospodarstwa domowego. Wraz ze wzrostem stopnia wykształcenia głowy gospodarstwa 50+ znacznie wzrasta udział wydatków na rekreację i kulturę w wydatkach ogółem, natomiast w przypadku wydatków na hotele i restauracje również występuje wzrost udziału, chociaż nie tak duży.

6. Wykorzystany w artykule model potęgowo-wykładniczy okazał się użytecznym narzędziem w badaniach wydatków związanych z czasem wolnym w gospodarstwach 50+. Stwierdzono istotny dodatni wpływ poziomu wydatków ogółem na osobę, a ujemny liczby osób w gospodarstwie. Istotne okazało się również zróżnicowanie preferencji w zależności od klasy miejscowości zamieszkania, subiektywnej oceny sytuacji materialnej gospodarstwa oraz wykształcenia i wieku głowy gospodarstwa domowego.

Literatura

- Bąk I., 2010, *The use of the correspondence analysis in the research of the tourist activity of university students*, Folia Oeconomica Stetinensia, 8(16)/2009, s. 7-18.
- Bąk I., 2013, *Statystyczna analiza aktywności turystycznej seniorów w Polsce*, Wydawnictwo Uczelniane Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie, Szczecin.
- Berbeka J., Makówka M., Niemczyk A., 2008, *Podstawy ekonomiki i organizacji czasu wolnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.

- Bombol M., 2008, *Czas wolny jako kategoria diagnostyczna procesów rozwoju społeczno-gospodarczego*, Monografie i Opracowania nr 555, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa.
- Budżety gospodarstw domowych w 2014 roku*, 2015, GUS, Warszawa.
- Burlita A., 2006, *Zachowania konsumentów w czasie wolnym i ich uwarunkowania na przykładzie konsumentów klasy średniej regionu zachodniopomorskiego*, Rozprawy i Studia, T. (DCCXIV)640, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- Czajka S., 1974, *Z problemów czasu wolnego*, IW CRZZ, Warszawa.
- Donczew S., 1975, *Problemy czasu wolnego*, Studia Socjologiczne, nr 3.
- Dumazedier J., 1960, *Problemem actuels de la sociologie du loisir*, RISS, vol. XII, nr 4, UNESCO, Paris.
- Jung B., 1987, *O czasie wolnym. Kultura i rekreacja w procesach rozwoju społeczno-gospodarczego*, SGPiS, Warszawa.
- Jung B., 1989, *Ekonomia czasu wolnego. Zarys problematyki*, PWN, Warszawa.
- Kłoskowska A., 1964, *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, KiW, Warszawa.
- Koprowski A., 1985, *Aksjologiczne problemy gospodarki czasem wolnym*, Problemy Turystyki, nr 4.
- Łaciak J., 2001, *Aktywność turystyczna dzieci i młodzieży w 2000 roku*, Instytut Turystyki, Warszawa.
- Łaciak J., 2006, *Aktywność turystyczna dzieci i młodzieży w 2005 roku*, Instytut Turystyki, Warszawa.
- Łobożewicz T., 1996, *Turystyka dzieci i młodzieży szkolnej*, Wydawnictwo AWF, Warszawa.
- Metodologia badania budżetów gospodarstw domowych*, 2011, Zakład Wydawnictw Statystycznych, GUS, Warszawa.
- Napierała M., 2002, *Turystyka w „jesieni życia”*, [w:] *Partnerstwo nauki i praktyki w turystyce – fakty, intencje, potrzeby rozwoju*, Przybyszewska-Gudelis R., Grabiszewski M. (red.), Wyższa Pomorska Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- Piekut M., 2013, *Wydatki na zagospodarowanie czasu wolnego w gospodarstwach domowych*, Economics and Management, no. 3.
- Podolec B., 2014, *Wybrane aspekty analizy warunków życia ludności w Polsce. Metody ilościowe w badaniach empirycznych*, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków.
- Różycki P., 2000, *Aktywność turystyczna młodzieży polskiej w świetle dotychczasowych badań*, Folia Turistica, nr 9, s. 89-96.
- Różycki P., 2006, *Determinanty aktywności turystycznej młodzieży*, Problemy Turystyki, nr 1-4.
- Siwiński W., 1993, *Modele zachowań konsumpcyjnych w czasie wolnym ze szczególnym uwzględnieniem aktywności ruchowej człowieka*, [w:] *Turystyka, rekreacja i sport jako problem społeczno-wychowawczy współczesnego człowieka*, Siwiński W. (red.), AWF, Poznań.
- Wartecka-Ważyńska A., 2007, *Turystyka młodzieży i jej uwarunkowania*, Wydawnictwo Naukowe im. Adama Mickiewicza, Poznań.
- Zalega T., 2011, *Spożycie żywności w gospodarstwach domowych z osobami bezrobotnymi w województwie mazowieckim*, Zeszyty Naukowe SGGW – Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej nr 93, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.